

PRIVREDNI KRIMINALITET I NJEGOVO SUZBIJANJE

I. UVOD

Problem privrednog kriminaliteta postaje sve značajniji što se društvo i privreda više razvijaju i što se zakonodavstva više razrađuju. Sve dok nije došla do izražaja specifičnost ove vrste kriminaliteta koja se ranije mogla smatrati za privredni, nije se ni suzbijanje te vrste kriminaliteta vršilo nekim posebnim merama, već se to činilo načinom uobičajenim za ostala slična krivična dela. Međutim, sada, sa povećanim značajem problema privrednog kriminaliteta i sa izražavanjem njegovih specifičnosti, on i u drugim zemljama kako kapitalističkim tako i socijalističkim a i kod nas u Jugoslaviji zahteva detaljna proučavanja i razmatranja načina za njegovo suzbijanje.

Privredna krivična dela postojala su i u ranijim društvenim sistemima, ali je pojam privrednog krivičnog dela ušao u zakonodavstvo i pravnu teoriju tek u novije vreme.¹ Taj pojam poznat je sada kako zakonodavstvu i teoriji kapitalističkih tako i socijalističkih zemalja (gde na primer kod nas, sem privrednih krivičnih dela, postoje i privredni prestupi i prekršaji). On se određuje na razne načine, ali nama ovde neće biti cilj da analiziramo razne moguće definicije ovoga krivično-pravnog pojma, koji je kao takav različit a istovremeno i uži od kriminološkog pojma privrednog kriminaliteta, koji se odnosi na jednu društvenu pojavu. Nama će određivanje ovog pravnog pojma samo olakšavati određivanje pojma privrednog kriminaliteta, pa ćemo se već sada odmah opredeliti za shvatanje da je privredno krivično delo ono koje se vrši kroz samo privredno poslovanje, a upravljeno je u krajnjoj liniji protiv privrednog sistema i njegovog pravilnog funkcionisanja.² Za jugoslovenske prilike značajno je da je privredni kriminalitet upravljn protiv socijalističkog privrednog sistema.

¹ Dr Peter Kobe: Privredna krivična dela u Krivičnom zakoniku i u sporednom krivičnom zakonodavstvu, kao i novi oblici ovih krivičnih dela; str. 543, Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo (JRKKP) br. 4/1969 (541—552).

² Dr Miroslav Đorđević: Sistem privrednih delikata; str. 531, JRKKP br. 4/1969 (525—540).

Pojam socijalizma različito se određuje, a mi ćemo ga ovde uprošćeno definisati navođenjem njegove najvažnije razlike prema kapitalizmu. Najvažnija razlika između kapitalizma i socijalizma je u tome što se prvi od ova dva sistema prvenstveno zasniva na privatnoj svojini na sredstvima za proizvodnju, a u drugome je značajnija društvena svojina. Postoje i druge razlike između ova dva društveno-ekonomskih sistema, pa se mnoge od tih razlika izražavaju i kod određivanja krivičnih dela u zakonodavstvima kapitalističkih i socijalističkih država. Tako su na primer u skladu sa razlikom između sistema različito određena politička krivična dela, imovinska krivična dela, krivična dela protiv radnih odnosa ili krivična dela protiv službene dužnosti. Ali pošto najveće razlike postoje u oblasti privrednog sistema i njegovog funkcionisanja na bazi različitih oblika svojine, prirodno je da se među raznim grupama krivičnih dela u kapitalizmu i socijalizmu međusobno naročito mnogo razlikuju privredna krivična dela.

U socijalističkom društvenom uređenju kriminalitet ne iščezava. Štaviše, razni faktori koji su i u kapitalističkim zemljama uticali u novije vreme na ponast kriminaliteta, kao na primer industrijalizacija, urbanizacija, slabljenje porodice, neadekvatnost školovanja, uticaji literature, štampe, filma itd., utiču da statistike kriminaliteta pokazuju da kriminalitet nije u opadanju ni u socijalističkim zemljama, pa ni u našoj, ali porast nije toliki kao u pojedinim kapitalističkim državama. Subjektivni faktori kriminaliteta takođe zadržavaju svoj značaj.

Iako kriminalitet u socijalizmu nije iščezao, shvatanja kriminologa ipak nisu identični u pogledu postojanja kriminaliteta u socijalizmu. Na primer u jednoj polemici između kriminologa Demokratske Republike Nemačke i Jugoslavije došla su do izražaja dva suprotna shvatanja. U knjizi „Socijalistička kriminologija”, koju su napisala tri istočnoberlinska profesora,³ jedan od njih Leksčas kritikovao je shvatanja jugoslovenskih kriminologa Bavcon, Skaberne i Vodopivec izražena u neobjavljenom referatu o maloletničkom kriminalitetu u Jugoslaviji. Potom su ovi jugoslovenski kriminolozi objavili u jugoslovenskim pravnim časopisima svoj odgovor pod naslovom: „Kriminalitet u socijalističkom društvu — Odgovor na Lakšasovu kritiku naših stavova”.⁴

Najsumarnije rečeno, ova tri naša kriminologa smatraju da nemački profesor prikazuje socijalizam kao čist sistem, a njegovu perspektivu i vizije o budućnosti kao stvarnost. Stoga on zaključuje da je sve ono što zamućuje tu utopističku idilu „ostatak starog” i „deformacija”, da kriminalitet u životu socijalističkog društva nije društveno-zakonita pojava, kao i da za socijalizam vrede samo one društvene zakonitosti koje bi bile prihvaćene i proglašene od strane državnog i političkog rukovodstva socijalističke države. Jugoslovenski kriminolozi pak ističu da pojavu kriminaliteta treba objašnjavati kroz analizu postojećeg stanja, polazeći od postojećih proizvodnih odnosa i drugih društvenih i životnih uslova i njihovih uticaja na čovekovu svest, i imajući u vidu da kriminalitet mora postojati i u socijalizmu. Naravno da ni mišljenja svih jugoslovenskih kri-

³ Erich Bucholz, Richard Hartman, John Lekschas: Sozialistische Kriminologie, str. 76 i sl., Staatsverlag der DDR, Berlin 1966 (326).

⁴ Dr Ljubo Bavcon, Dr Bronislav Skaberne, Dr Katja Vodopivec, u časopisu Pravni život br. 5/1969, str. 51—57 (i u Reviji za kriminalistiku in kriminologiju br. 3/1968).

minologa nisu međusobno identična, ali se već iz gore prikazanih shvaćanja može reći da kod naših naučnika i praktičara postoji težnja da realno upoznaju i prouče kriminalitet u socijalizmu a posebno u Jugoslaviji. Ova težnja naročito koristi kada se proučava jedna vrsta kriminaliteta koja je svojstvena savremenim društvenim sistemima, a to je privredni kriminalitet.

Danas u svetu postoji relativno veliki broj zemalja sa socijalističkim društvenim uređenjem, ali između njihovih privrednih sistema postoje velike razlike, iako je društvena svojina na sredstvima za proizvodnju zajednička karakteristika svih tih socijalističkih privrednih sistema. Sem privrednih, postoje i mnoge druge razlike u društvenim, političkim, kulturnim i drugim karakteristikama života u ovim socijalističkim zemljama. Zbog toga se privredni kriminalitet u jednoj socijalističkoj zemlji razlikuje ne samo od privrednog kriminaliteta u kapitalističkim zemljama, nego i od privrednog kriminaliteta ostalih socijalističkih zemalja. Ove karakteristike su utoliko veće ukoliko neka zemlja, kao što je to slučaj sa Jugoslavijom, ima svoj specifičan put razvitka i izgradnje socijalizma. Najzad treba imati u vidu i da mnogi elementi socijalizma prodiru u odnosu u kapitalističkim državama, da se vrše usklađivanja društvenih i pojedinačnih interesa, te da nema tako čistih društveno-ekonomskih sistema koji bi pri proučavanju dozvolili simplifikirane zaključke. Zbog svega toga razmatranja o privrednom kriminalitetu i njegovom suzbijanju u Jugoslaviji ukazuju i na problematiku privrednog kriminaliteta uopšte a naročito u socijalističkim državama.

II. RAZVOJ PRIVREDNOG KRIMINALITETA U NAŠOJ ZEMLJI

Približavanje problematici privrednog kriminaliteta u našoj zemlji biće olakšano uz jedan prethodni osvrt na razvoj toga kriminaliteta. Jugoslovenski posleratni razvitak sa ekonomskog stanovišta najčešće se deli na dve faze, ali je sa kriminološkog i krivičnogpravnog stanovišta pravilnije dodati pre ovih faza još jednu. Tako se onda ovaj naš razvitak deli na tri perioda: „a) period neposredno posle rata, koji obuhvata godine privredne obnove zemlje i izgradnje apanata vlasti nove države; b) period administrativno-revolucionarne i političke intervencije države (period tzv. administrativnog socijalizma); i c) period radničkog i društvenog samoupravljanja i socijalističke demokratije”⁵

Možda bi trebalo da podela našeg posleratnog razvitka sa ekonomskog stanovišta u ovaj poslednji period uključi i jedan podperiod, jer je u okviru ovog trećeg perioda otpočelo u Jugoslaviji 1965. godine sprovođenje privrede (i društvene) reforme koje je još u toku. Navešćemo šta se smatra za neke od glavnih ciljeva privredne reforme. Prvo, Jugoslavija treba da se uključi u međunarodnu podelu rada, te se zato preduzimaju mere u monetarnoj i kreditnoj politici, sredstva za proširenu reprodukciju sada se akumuliraju u privredi, od koje se traži da u celini obezbedi sebi obrtna sredstva svoga poslovanja. Drugo, teži se racionalnijem

⁵ Dr Milan Milutinović: Kriminologija, str. 246, Prosveta, Beograd 1969 (480).

korišćenju postojeće sirovinske baze i smanjenju uvoza reprodukcionog materijala. Treće, treba racionalnije organizovati tehnološki proces proizvodnje i podići produktivnost rada. Četvrto, privredne organizacije treba da dobiju veću samostalnost pri odlučivanju, naročito o proizvodnji, raspodeli i nazmeni, tako da dolazi i do liberalizacije cena. Peto, društvena zajednica (država) ima manje mogućnosti investiranja i treba samo povremeno da interveniše svojim sredstvima u politici investicija. Šesto, položaj banaka menja se tako da su one sada više poslovne i akumuliraju sredstva koja se nalaze slobodna u privredi. Razne druge promene za vreme privredne reforme dešavaju se i u pojedinim privrednim granama.⁶ Iako se u poslednje vreme vrše razne analize podataka o privrednom kriminalitetu tokom poslednjih godina, ipak odnos privredne i društvene reforme sa kriminalitetom za sada još nije obuhvatnije tretiran, a verovatno je da bi predstavljao zanimljivu temu kriminološkog istraživanja.

Izmene u krivičnom zakonodavstvu predstavljaju relativno dobar pokazatelj raznih oblika kriminaliteta u određenim periodima, pa ćemo zato mi ovde ukratko prikazati kako su se tokom našeg razvoja posle rata i revolucije 1941—1945. kretala privredna krivična dela u jugoslovenskom zakonodavstvu, što znači i u jugoslovenskoj društvenoj stvarnosti.

U prvom periodu posle rata (a u smislu ranije date podele na tri perioda) doneti su 1945. godine Zakon o suzbijanju nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže i Zakon o zaštiti narodnih dobara i njihovom upravljanju. Prvi od ovih Zakona određivao je stroge kazne za privrednu špekulaciju i razne vidove sabotaže, ali nije predviđao određene kazne za učinioce pojedinih dela, već je omogućavao sudu da sam izrekne kaznu prema težini dela. Drugi Zakon predviđao je krivična dela izvršena rasipanjem i uništavanjem narodne imovine, ali je propisivao kazne za pojedina krivična dela, a oba zakona predviđala su i smrtnu kaznu za teška privredna krivična dela.⁷

U sledećem, drugom periodu jugoslovenskog razvitka (administrativni socijalizam), bili su u oblasti privrednog krivičnog prava na snazi sledeći zakoni doneti 1946. godine: Zakon o suzbijanju nedopuštene trgovine, nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže, — koji je zamenio slični zakon iz prethodnog perioda, dopunivši ga utoliko što su krivična dela nedopuštene trgovine kao blaža izdvojena iz dotadašnjih dela špekulacije — i Zakon o zaštiti opštenarodne imovine i imovine pod upravom države, — koji je dotadašnju zaštitu pruženu narodnim dobrima proširio na svu opštenarodnu imovinu i imovinu pod upravom države, a Osnovni zakon o zadrugama proširio je iste godine ovu zaštitu i na zadružnu imovinu. U 1948. godini ponovo se reguliše slična oblast Zakonom o krivičnim delima protiv opštenarodne imovine i imovine zadružnih i drugih društvenih organizacija. Godine 1946., sa dopunom od 1948. donet je i Zakon o nacionalizaciji privatnih privrednih preduzeća.⁸ Taj Zakon imao je

⁶ Dr Danilo Ž. Marković: Savremeno jugoslovensko društvo, str. 77—78, Prosveta, Niš 1969 (112).

⁷ Nikola Srzentić i Dr Aleksandar Stajić: Krivično pravo FNRJ — Opšti deo, str. 55, Savremena administracija, Beograd 1961 (431).

⁸ Srzentić i Stajić: Krivično pravo, str. 56—58.

značajan uticaj i na privredno krivično pravo, o čemu ovde zaključci mogu da se stvore iz dosadašnjih i budućih izlaganja koja su u vezi sa društvenom svojinom na sredstvima za proizvodnju.

Za treći period jugoslovenskog posleratnog razvitka poseban značaj imaju Osnovni zakon o upravljanju državnim privrednim preduzećima i višim privrednim udruženjima iz 1950. i Opšti zakon o narodnim odborima iz 1952., jer se ovim zakonima smanjuju državne funkcije, naročito u privredi, a proširuje se demokratija u svim područjima društvenog života. Svakako da Ustav iz 1963. godine, kojim su precizirane karakteristike jugoslovenskog samoupravljanja u radnim organizacijama koje ćemo kasnije ovde citirati, ima najveći značaj među zakonodavnim aktima toga perioda. Međutim, za privredno krivično pravo ovoga perioda značajniji je Krivični zakonik iz 1951. godine, koji je među pojedinim krivičnim delima svoga posebnog dela sadržao ne samo standardna privredna krivična dela, kakva su pronevere ili falsifikati, nego i izvestan broj krivičnih dela koja su odgovarala protoklom razvitku privrednog sistema, tako da su ubrzo u ovom periodu razvoja izgubila svoj značaj. Takva krivična dela su bila: uskraćivanje ili zakidanje obezbeđenog snabdevanja, neizvršenje obaveznih isporuka poljoprivrednih proizvoda, zapuštanje obrade zemljišta i podizanja stoke, štetočinstvo u poljoprivredi, podriivanje zadruga, itd.⁹ Društveni razvoj zahtevao je reviziju krivičnog zakonodavstva, pa je 1959. Krivični zakonik izmenjen i dopunjen, tako da je dobio tekst koji je, uz nekoliko kasnijih manje značajnih izmena, zadržao sve do sada, kada je u okviru trećeg perioda razvoja još u toku potperiod privredne reforme.

O privrednom kriminalitetu u Jugoslaviji vršeno je nekoliko empiričkih istraživanja, postoji i mali broj teorijskih studija, a održano je i nekoliko stručnih i naučnih skupova, od kojih se za najznačajniji smatra Savetovanje Jugoslovenskog udruženja za krivično pravo i kriminologiju, koje je održano na Bledu od 13—15. X 1969. i bilo posvećeno problemima kriminaliteta u privredi. Zapaženo je i savetovanje o samoupravnom regulisanju odgovornosti i suzbijanju nezakonitosti i kriminaliteta u privredi, koje su u Beogradu 26. i 27. III 1970. organizovale Republička privredna komora SRS, Osnovna privredna komora Beograda i Institut za kriminološka i kriminalistička istraživanja, a bilo je i drugih kvalifikovanih skupova (u Subotici 12—16. X 1970. itd.). Ipak se može reći da problem privrednog kriminaliteta u Jugoslaviji nije dovoljno proučen. Statistički podaci za sve vrste privrednih delikata nisu sasvim potpuni, naročito za prve godine posle rata. Oni podaci kojih ima sređivani su, kad je reč o privrednom kriminalitetu, prema različitim kriterijumima, te se često međusobno ne mogu uporediti. Čak i kad su kriterijumi bili isti, razgraničenje je vršeno pojednostavljeno prema članovima Krivičnog zakonika i eventualno prema obliku svojine na prisvojenom dobru, iako bi teorijski bilo ispravnije da se iz svakog konkretnog predmeta vidi da li se krivičnim delom ugrožava privredni sistem.

Pošto bez ikakvih statističkih podataka razvoj privrednog kriminaliteta ipak ne može konkretnije da se prikaže, mi ćemo ovde pružiti ne-

⁹ Srzentić i Stajić: Krivično pravo, str. 58—59.

koliko raspoloživih podataka. Tako na primer Milutinović u svojoj „Kriminologiji“ prikazuje izražen u procentima udeo krivičnih dela protiv privrede (prema KZ) u ukupnom kriminalitetu za period od 1953. do 1967. (kada je ukupno za sva krivična dela 1953. osuđeno 113.413 lica a 1967. osuđeno 100.274 lica) na sledeći način: 1953. — 14°/o; 1954. — 11,3^o/o; 1955. — 12,5^o/o; 1956. — 10,5^o/o; 1957. — 7,9^o/o; 1958. — 5,6^o/o; 1959. — 5,3^o/o; 1960. — 5,4^o/o; 1961. — 6,7^o/o; 1962. — 7°/o; 1963. — 7,1^o/o; 1964. — 6,8^o/o; 1965. — 6,4^o/o; 1966. — 6,7^o/o; 1967. — 6,4^o/o.¹⁰ Kao što se vidi udeo ovih krivičnih dela bio je sa prelaskom na novi privredni sistem sve manji, ne samo zato što su se i dobronamerni i zlonamerni prilagođavali pravilima novoga sistema, nego i zato što je sistem dozvoljavao sve više privredne slobode, pa je sve manje radnji uvrštavao među krivična dela. Tokom poslednjih godina udeo privrednih krivičnih dela u ukupnom kriminalitetu drži se na jednom ujednačenom nivou.¹¹

Podrobnija istraživanja i izračunavanja privrednog kriminaliteta u Jugoslaviji izvršena su za period od 1960. do 1963., pa ćemo zato iz odgovarajuće studije citirati podatke za navedene godine,¹² dopunjavajući iste podacima za period 1964—1968. dobijenim u Institutu za kriminološka i kriminalistička istraživanja. Broj osuđeni hlica za krivična dela privrednog kriminaliteta (prema kriterijumima sudske statistike) bio je: 1960. — 20.311; 1961. — 23.052; 1962. — 24.445; 1963. — 24.841; 1964. — 20.892; 1965. — 19.142; 1966. — 19.607; 1967. — 16.174 i 1968. — 15.129. Malopredložni zaključak o stagnaciji, pa čak i opadanju privrednog kriminaliteta, potvrđuje se i ovim pregledom, iako se zapaža i izvestan prolazni porast u godinama intenzivnijeg progona zbog privrednih krivičnih dela.

Kretanje privrednih prestupa (a to su privredni delikti) na kojima ćemo se kasnije više zadržati), prema podacima dobijenim u Institutu, a označavajući ukupni broj iz 1961. godine indeksom 100, bilo je sledeće:

GODINA	1961.	1962.	1963.	1964.	1965.	1966.	1967.	1968.
UKUPNO	6598	6029	6086	6210	5976	5119	3253	3509
INDEKS	100	91	92	94	91	78	49	53

Tako se kod privrednih prestupa još više nego kod krivičnih dela zapaža tendencija opadanja privrednog kriminaliteta tokom poslednjih godina. Ali pošto problem nazvoja privrednog kriminaliteta uglavnom posmatramo prema brojevima koje nam daju podaci iz sudskih postupaka, mi ćemo na taj problem morati još da se vratimo kada budemo govorili o kaznenoj politici prema privrednom kriminalitetu.

¹⁰ Milutinović: Kriminologija, str. 249.

¹¹ Prema jednoj tabeli sačinjenoj u Institutu za kriminološka i kriminalistička istraživanja, gde je privredni kriminalitet shvaćen šire nego samo dela iz jedne glave KZ, udeo privrednog u opštem kriminalitetu je veći i iznosi: 1964 — 17,7%; 1965 — 16,1%; 1966 — 16,3%; 1967 — 15,3%; 1968 — 14,5%.

¹² Dr Dejan Ivošević, Dr Verica Simović, Dr Zivojin L. Aleksić i Obrad Perić: Privredni kriminalitet u Jugoslaviji 1960—1963, str. 228, Institut za kriminološka i kriminalistička istraživanja, Beograd 1966 (270).

III. BITNE KARAKTERISTIKE NAŠEG PRIVREDNOG SISTEMA I KRIMINALITET

U uvodnim izlaganjima ovoga rada mi smo se za prvo upoznavanje sa privrednim kriminalitetom koristili pojmom privrednog krivičnog dela, iako privredni kriminalitet obuhvata sve privredne delikte, a to sem privrednih krivičnih dela i privredni prestupi i prekršaji. U nomenama o privrednim krivičnim delima ukazali smo da se privredni kriminalitet odlikuje time što se vrši kroz privredno poslovanje i za objekt zaštite ima privredni sistem i njegovo pravilno funkcionisanje.

Opredivši se za ovakvo shvatanje privrednog kriminaliteta, a to je samo jedna od mnogih definicija na koje se nailazi u literaturi,¹³ potrebno je da damo i određena objašnjenja o privrednom sistemu i njegovim karakteristikama. Privredni sistem jedne zemlje sačinjavaju: organizacija privrede, metode upravljanja privredom i ekonomsko-političke mere kojima se regulišu tokovi i razvoj privrede.¹⁴ Bitne karakteristike našeg privrednog sistema u tome su što se on: a) zasniva na društvenom vlasništvu sredstava za proizvodnju; b) na samoupravljanju proizvođača u privredi, v) privredni razvitak se planski usmenava, g) privreda ima robni karakter, i d) raspodela se u načelu sprovodi prema radu, odnosno prema rezultatima rada.

a) Društvena svojina na sredstvima za proizvodnju ustvari znači negiranje svojine na sredstvima za proizvodnju. Ustav SFRJ u III delu Osnovnih načela kaže da „niko nema pravo svojine na društvena sredstva za proizvodnju”. Tome stavu se pridružuju i pojedini pisci, smatrajući da je društvena svojina „oblik desvojiziranja sredstava za proizvodnju i osnovnih društvenih odnosa” (J. Đorđević), kao i da „ona sredstvo za proizvodnju čini pretpostavkom ostvarivanja proizvodnje, a umesto subjekta posedovanja ona ističe udružene neposredne proizvođače čija je veza sa sredstvima za proizvodnju određena samo u onoj meri u kojoj oni posredstvom njih ostvaruju proizvodni proces i čija veza sa njima vremenski traje samo onoliko dok oni sa njima rade” (Marsenić). Doduše ima i shvatanja da su „neposredni proizvođači kolektivni vlasnici društvene svojine” (Lavrač) ili da se „dohodak akumuliran u preduzeću i transformisan u fondove smatra svojinom radnika” (Černe).¹⁵ Takođe postoje i shvatanja da je „društvena svojina u sistemu samoupravljanja, pre svega, podjednako svojina svih članova društva kao celine. Svi je oni osećaju podjednako kao svoju. No, istovremeno, to osećanje sopstvenosti svojine slabije je no u slučaju privatne i državne svojine. Jer, upravo zato što je svaki oseća kao svoju usled njenog društvenog karaktera, on je zato oseća istovremeno i kao tuđu, pošto ona u istoj meri pripada i drugima, a ne samo njemu” (Lukić).¹⁶ Iznetim mišljenjima o društvenoj svo-

¹³ Pojam privrednog kriminaliteta razmatrali su kod nas M. Đorđević, Zlatarić, Goldštajn, Hodžić, Ivošević i drugi pisci.

¹⁴ Dr Rikard Štajner u knjizi redaktora J. Sirotkovića i V. Stipetića: *Ekonomika Jugoslavije — I dio*, str. 151, Informator, Zagreb 1967 (379).

¹⁵ *Privredni sistem Jugoslavije — Zbornik radova*, sastavljač i autor uvodne studije Dr Dragutin Marsenić, str. 15 prim. 11, str. 16, str. 15 prim. 12 i str. 17 prim. 16., *Privredni pregled*, Beograd 1970 (383).

¹⁶ Dr Radomir Lukić: *Društveno-politički vidovi odgovornosti nosilaca samoupravnih funkcija*, str. 10—11 (referat na Savetovanju u Subotici 12—16. X 1970. o krivično-pravnoj zaštiti samoupravnih prava i odgovornosti nosilaca samoupravnih funkcija, str. 28).

jini može se dodati da vrednosti odnosno sredstva ili stvari na kojima niko nema pravo svojine ili na kojima svi imaju pravo svojine lako mogu da predstavljaju predmet kriminalnih apetita pojedinaca ili grupa, a zaštita takvih društvenih sredstava zahteva nove forme koje još treba raznađivati i razvijati.

b) Dalju (karakteristiku našeg privrednog sistema čini samoupravljanje proizvođača u privredi. Za određivanje ovog pojma poslužićemo se članom 9. jugoslovenskog Ustava gde se samoupravljanje u radnoj organizaciji definiše na sledeći način:

Samoupravljanje u radnoj organizaciji obuhvata naročito pravo i dužnost radnih ljudi da:

1) upravljaju radnom organizacijom neposredno ili preko organa upravljanja koje sami biraju;

2) organizuju proizvodnju ili drugu delatnost, staraju se o razvoju radne organizacije i utvrđuju planove i programe rada i razvoja;

3) odlučuju o razmeni proizvoda i usluga i o drugim pitanjima poslovanja radne organizacije;

4) odlučuju o upotrebi društvenih sredstava i o raspolaganju njima i koriste ih ekonomski celishodno radi postizanja najvećeg efekta za radnu organizaciju i društvenu zajednicu;

5) naspoređuju dohodak radne organizacije i obezbeđuju razvoj materijalne osnove svog rada; raspodeljuju dohodak na radne ljude; ispunjavaju obaveze radne organizacije prema društvenj zajednici;

6) odlučuju o stupanju radnih ljudi u radnu organizaciju, o prestanku njihovog rada i o drugim međusobnim radnim odnosima; određuju radno vreme u radnoj organizaciji u skladu sa opštim uslovima rada; uređuju druga pitanja od zajedničkog interesa; obezbeđuju unutrašnju kontrolu i javnost rada;

7) uređuju i unapređuju uslove svoga rada; organizuju zaštitu na radu i odmor; obezbeđuju uslove za svoje obrazovanje i podizanje ličnog i društvenog standarda;

8) odlučuju o izdvajanju dela radne organizacije u posebnu organizaciju i o spajanju i udruživanju radne organizacije s drugim radnim organizacijama...".

Ovako široka prava (kao većih tako i manjih grupa radnih ljudi mogu da budu izložena napadu kriminaliteta prvenstveno ako se vrše zloupotrebe tih prava, a takoreći svako od navedenih samoupravnih prava može da bude zloupotrebjeno ili ugrožavano na drugi način. Ovo je samo najopštija opaska, dok bi za precizno određivanje kriminalnih aktivnosti protiv samoupravnih odnosa bila potrebna veoma opširna razrada. Sem toga, sve navedene bitne karakteristike privrednog sistema međusobno su povezane. Teško i retko se može pretpostaviti da se kriminalitetom napada ili ugrožava samoupravljanje, a da to istovremeno ne utiče i na društvenu svojinu, ili da se remeti privredno planiranje, a da to recimo nema određenog uticaja i na raspodelu dobara, itd. Tako onda i kriminalne delatnosti koje su upravljene protiv drugih elemenata privrednog sistema po pravilu pogañaju i samoupravljanje.

v) Plansko usmeravanje privrednog razvitka, kao sledeća karakteristika našeg privrednog sistema, takođe može biti izloženo privrednom kriminalitetu. Plansko usmeravanje je „organizirano usmjeravanje cjelokupnog razvoja privrede jedne zemlje” (Sirotković). „U uvjetima samoupravljanja i samo planiranje gubi karakteristike državne funkcije i postaje jedno od osnovnih samoupravnih funkcija” (Štajner). „Politika koja se utvrđuje društvenim planovima realizira se putem tri osnovna elementa, prvo, postizavanjem višeg stupnja uzajamne organiziranosti proizvođača, drugo, adekvatnim ekonomskim mjerama i, treće, razvijanjem tržišnog mehanizma koji treba da na određeni način djeluje na optimalizaciju privređivanja”.¹⁷ „Društvenoj svojini i samoupravnim odnosima odgovara društveno planiranje”.¹⁸ Iz ovakve sadržine planskog usmeravanje privrede vidi se da se privredni kriminalitet može izražavati u planskoj nedisciplini i u osujećivanju planiranja, a da i napadi na druge elemente privrednog sistema posredno mogu pogadati plansko usmeravanje privrede.

g) Naša privreda ima robni karakter, a „socijalistička robna proizvodnja, predstavlja jedan potpuno novi istorijski oblik robne proizvodnje, koji se bitno razlikuje od istorijskih oblika robne proizvodnje, koji su joj prethodili, tj. od proste robne proizvodnje, s jedne, i kapitalističke robne proizvodnje, s druge strane”.¹⁹ Međutim, socijalistička robna proizvodnja odlikuje se baš time što se odvija pod uslovima koji predstavljaju ovde navedene karakteristike našeg privrednog sistema (društvena svojina, samoupravljanje, plansko usmeravanje i druge), tako da se iz napomena o vezi kriminaliteta sa ovim osobinama privrednog sistema mogu stvoriti i zaključci o uticajima kriminaliteta i socijalističke robne proizvodnje. Ostaci sitnosopstveničke i privatnokapitalističke robne proizvodnje takođe mogu izazivati izvesne pojave kriminaliteta i biti u vezi sa antidruštvenom delatnošću raznih „špekulantsko-profiterskih elemenata”. Iako se često preteruje kod određivanja značaja delovanja tih elemenata u okviru jugoslovenskog kriminaliteta (kao celine, odista se može reći da se njihova kriminalna nastojanja razvijaju „u pravcu zaobilazanja raznih zakonskih propisa, izigravanja društvenih obaveza i slično, u cilju bogaćenja i sticanja neopravdanih i nezasluzenih zarada”).²⁰

d) Raspodela se kod nas u načelu sprovodi prema radu, odnosno prema rezultatima rada. Zaobilazanja ovoga načela mogu se vršiti u raznim vidovima. Nepravilnosti u raspodeli između radnih ili teritorijalnih zajednica obično prevazilaze okvire kriminološkog proučavanja, te je za nas značajnije da upoznamo kako dolazi do nepravilnosti u utvrđivanju razmere u kojoj pojedinci učestvuju u društvenom proizvodu. Izvesni problemi nastaju u vezi sa raspodelom dohotka u radnoj organizaciji, a znamo da sredstva za proizvodnju u radnoj organizaciji predstavljaju opštu društvenu svojinu, dok o njihovom korišćenju kao i o raspodeli dohotka odlučuju lica koja su tu zaposlena. Smatra se da realizovani dohodak u

¹⁷ Štajner u knjizi: „Ekonomika Jugoslavije”, str. 172, kao i prim. 1 i str. 174.

¹⁸ Marsenić: Privredni sistem Jugoslavije, str. 53.

¹⁹ Dr Miliadin Korać: Teorijska analiza društveno-ekonomskih osnova jugoslovenskog privrednog sistema, str. 99 (u Marsenićevom zborniku „Privredni sistem Jugoslavije”).

²⁰ Milutinović: Kriminologija, str. 241.

radnoj organizaciji nastaje kao rezultat udruženog rada lica koja su u njoj zaposlena, te oni sami treba da odluče o njegovoj raspodeli. „Međutim, donošenje ove odluke nije jednostavno jer se uvek pri donošenju odluke sukobljavaju težnja za povećanjem lične potrošnje, odnosno ličnog dohotka, i težnja za proširenjem proizvodnje. Pored ove subjektivne teškoće postoje i objektivne teškoće pri ovoj raspodeli... Najveći broj problema nastaje pri podeli fonda ličnih dohodaka na pojedince. Radna organizacija nije homogena društvena grupa u pogledu doprinosa pojedince njenom poslovnom uspehu.”²¹ Kada je reč o raspodeli može se reći da ima i kriminalnih tendencija putem koji bi jedno lice (ili grupa) dobilo više nego što mu pripada ili drugim licima osujetilo da dobiju ono što njima pripada. Uostalom, kriminalitet, i to naročito onaj iz koristoljublja ili štetocinstva, predstavlja direktnu negaciju načela raspodele prema radu.

Iz prednjeg opisa bitnih karakteristika našeg privrednog sistema, koji je grupni zaštitni objekt privrednih delikata, videli smo da su njegovi bitni elementi u uzajamnoj vezi i da se kriminalnim ugrožavanjem jednoga elementa stvaraju štetne posledice i za druge elemente, pa u odgovarajućem stepenu i za privredni sistem kao celinu. Isto tako mogli smo da zaključimo da elemenata takvoga sistema može da bude u mnogim državama, te da i odgovarajući privredni delikti u takvim državama budu slični. Dalje, neki elementi i karakteristike, a naročito društvena svojina na sredstvima za proizvodnju kao osnova privrednog sistema, svojstveni su državama sa socijalističkim uređenjem, što jedan deo privrednog kriminaliteta u socijalističkim državama može činiti specifičnim. Najzad, razvijanje socijalističkih elemenata u privrednom sistemu dalje nego što je to učinjeno u drugim socijalističkim državama (samoupravljanje i dr.), a uz to i neke druge naše osobenosti, utiče da se pojavljuju oblici privrednog kriminaliteta na kakve se u drugim zemljama ne nailazi. Već po samoj zakonodavnoj podeli privrednih delikata njih u Jugoslaviji ima tri vrste.

IV. VRSTE PRIVREDNIH DELIKATA PREMA JUGOSLOVENSKOM ZAKONODAVSTVU

U sadašnjoj fazi razvitka privredni kriminalitet deli se u jugoslovenskom zakonodavstvu na tri sledeće vrste privrednih delikata: privredna krivična dela, privredne prestupe i privredne prekršaje. Ta podela, koja proizlazi iz zakona, daje pojmu privrednih krivičnih dela uže i drukčije značenje nego što ga u kriminološkom smislu ima pojam privrednog kriminaliteta koji, posmatrajući privredne delikte kao pojavu, sem krivičnih dela obuhvata i privredne prestupe i privredne prekršaje. Ova podela nije identična sa trojnom podelom na zločine, prestupe i istupe, koja postoji u pojedinim stranim zakonodavstvima. Do te podela došlo je postepenim zakonodavnim uvođenjem pomenute tri kategorije privrednih delikata. Od ove tri kategorije, krivična dela su postojala odmah pri uvođenju novog posleratnog zakonodavstva; uvođenje privrednih prestupa

²¹ Marković: Savremeno Jugoslovensko društvo, str. 70—71.

kao oblika delikata vršeno je u jugoslovenskom zakonodavstvu od 1953—1960.;²² a privredni prekršaji razvijali su se zajedno sa ostalim propisima o prekršajima, među kojima dosta veliki značaj imaju osnovni zakoni o prekršajima iz 1947. i 1951. godine, ali se privredni karakter izvesnih prekršaja jasnije izrazio tek uporedo sa novinama koje su došle uvođenjem privrednih prestupa u zakonodavstvo.

Među piscima, čak ni samo jugoslovenskim, ne postoji saglasnost o tome koja krivična dela spadaju u privredni kriminalitet, te je za praktične potrebe najpogodnije prihvatiti razgraničenje koje vrši naša zvanična sudska statistika.²³ Prema tom razgraničenju u privredni kriminalitet spadaju sva krivična dela iz Glave XIX Krivičnog zakonika, koja nosi naslov „Krivična dela protiv narodne privrede”. Primera radi navesti ćemo da među ova krivična dela spadaju: nesavesno poslovanje u privredi, prouzrokovanje prinudne likvidacije, zloupotreba ovlašćenja u privredi, zaključivanje štetnog ugovora i ometanje spoljnotrgovinskog posla, izdavanje i neovlašćeno pribavljanje poslovne tajne, pravljenje i stavljanje u optičaj falsifikovanog novca, pravljenje i upotreba lažnih znakova za vrednost ili hartija od vrednosti, neovlašćena upotreba tuđe firme, medozvoljena trgovina, nedozvoljena proizvodnja, izdavanje i stavljanje u promet čeka bez pokrića, trgovanje zlatnim novcem, stranom valutom, devizama, plemenitim metalima ili dragocenostima, poreska utaja, i više drugih krivičnih dela. Iz glave XX KZ, koja nosi naslov „Krivična dela protiv društvene i privatne imovine”, u privredni kriminalitet spadaju samo razni oblici krađa, razbojništava, utaja, prevara i sličnog izvršenih na društvenoj imovini, što ovde sada ne možemo detaljisati. Iz glave XXIV o „Krivičnim delima protiv službene dužnosti” takođe su izdvojena samo neka dela kao na primer: zloupotreba službenog položaja ili ovlašćenja, odavanje službene tajne, primanje mita, davanje mita, itd. Mi ovde ovo dosta obimno razgraničenje sudske statistike ne dajemo u celosti, nego samo kroz veći broj primera, obzirom na izraženo shvatanje da i poneko od statistički obuhvaćenih krivičnih dela može da ne pogađa privredni sistem, te da ne predstavlja privredni kriminalitet, kao što obratan slučaj može da bude sa pojedinim delima koje sudska statistika nije obuhvatila.

Privredni prestupi su, prema definiciji Zakona o privrednim prestupima, povrede pravila o privrednom i finansijskom poslovanju privrednih organizacija i drugih pravnih lica koje su prouzrokovale ili su mogle prouzrokovati teže posledice i koje su propisom nadležnog organa određene kao privredni prestup.²⁴ Pravna teorija nije sasvim tačno odredila prirodu privrednih prestupa, pa se uzima da je to jedna vrsta delikata specifičnih za jugoslovensko pravo. Karakteristično je da za privredne prestupe mogu da odgovaraju i pravna lica (preduzeća i dr.), a takođe i fizička lica, koja su postupala u ime i za račun pravnog lica, i koja se nazivaju odgovorna lica (direktor, rukovodioci pojedinih službi, blagajnik, knjigovođa, magacioner i dr.). Strana pravna lica mogu pod određenim uslovima da odgovaraju za privredne prestupe, dok se odgovornost odgo-

²² M. Đorđević: Sistem privrednih delikata, str. 526, 533, 539.

²³ Ivošević i dr.: Privredni kriminalitet u Jugoslaviji 1960—1963, str. 8—9.

vornih lica odnosi samo na odgovorna lica domaćih pravnih lica.²⁵ Postoje i neke druge karakteristike privrednih prestupa, ali mi ćemo još samo pomenuti da postupak zbog privrednih prestupa vode privredni sudovi. Daćemo ovih nekoliko primera privrednih prestupa: zaključivanje dogovora radi postizanja monopolskog ili drugog povlašćenog položaja na tržištu, špekulacija u prometu robe, nelojalna utakmica, itd.²⁶

Privredni prekršaji nisu posebno izdvojeni od ostalih prekršaja, te se u smislu Osnovnog zakona o prekršajima smatraju za povrede javnog poretka utvrđene zakonom i drugim propisima za koje se predviđaju prekršajne kazne i zaštitne mere.²⁷ Za prekršaje obično odgovaraju fizička lica, ali za ovakve prekršaje koje smo nazvali privrednim prekršajima mogu odgovarati i pravna lica, kao kod privrednih prestupa, samo što postupak vode sudije za prekršaje. Primena radi navešćemo sledeće prekršaje: prodaja robe svome radniku po cenama nižim nego što se roba prodaje ostalim potrošačima, stavljanje u promet proizvoda koji nisu propisno obeleženi, označeni ili pakovani, neisticanje cene na uobičajeni način ili nepridržavanje te cene, netačno merenje robe potrošačima, itd.²⁸

V. OBLICI I UZROCI PRIVREDNOG KRIMINALITETA U NAŠOJ ZEMLJI

Trojna podela privrednih delikata u jugoslovenskom zakonodavstvu na krivična dela, privredne prestupe i prekršaje pokazala nam je zakonske oblike koje privredni kriminalitet može da ima. Sem ovakve podele, mogu da se izvrše i druge sasvim realne podele kojima se objašnjavaju oblici privrednog kriminaliteta u našoj zemlji. Takođe mogu da se uoče i izvesni specifični pojavni oblici privrednog kriminaliteta.

Međutim, u vezi sa podelom na privredna krivična dela, privredne prestupe i privredne prekršaje, koja proizilazi iz zakona, treba istaći da su za jugoslovenski društveni i privredni sistem najkarakterističniji privredni prestupi. Jugoslovenska privreda nije centralizovana u ovoj meri u kojoj su centralizovane privrede drugih socijalističkih zemalja i privredne organizacije (preduzeća) imaju dosta veliku samostalnost i samoupravnost. Sistem nagrađivanja je takav da stimulira i pojedinca i kolektiv za efikasnije poslovanje. U tim novim uslovima pojavili su se i ovi novi oblici privrednog kriminaliteta karakteristični za nove odnose u privredi. Radni kolektivi privrednih organizacija kao samostalnih subjekata u privrednom životu, vršeći svoja samoupravna prava i upravljajući društvenim sredstvima za proizvodnju, koja su im poverena, „ne posluju uvek u skladu sa pozitivnim privrednim propisima (kojima su privredno poslovanje i privredni odnosi regulisani na način koji najbolje odgovara interesima društva”, a samim tim i interesima članova kolektiva kao članova društvene zajednice, već „imajući u vidu neke svoje uske, posebne interese, a nasuprot interesa društva kao celine koje im je sredstva dru-

²⁴ čl. 2 st. 1 Zakona o privrednim prestupima (Službeni list SFRJ, br. 2/1965).

²⁵ Pravni leksikon, str. 734—735, Savremena administracija, Beograd 1964 (1107).

²⁶ čl. 66—68 Osnovnog zakona o prometu robe (Službeni list SFRJ br. 1/1967).

²⁷ čl. 1 st. 1 Osnovnog zakona o prekršajima (Službeni list SFRJ br. 26/1965).

²⁸ čl. 72—73 Osnovnog zakona o prometu robe.

štvene svojine poverilo".²⁹ Zbog toga je bilo potrebno da se privredni prestupi u zakonu postave tako da se uvodi odgovornost celog kolektiva odnosno kažnjavanje pravnog lica, bez obzira što se kažnjava i fizičko lice, odgovorno lice.

Prema jednom od prihvatljivih mišljenja o podelama i oblicima privrednog kriminaliteta (Davidović), na koje se mišljenje nailazi u stručnoj literaturi, privredni delikti u Jugoslaviji dele se na dve grupe. „U prvu grupu delikata dolaze svi oni koje izvršilac preduzima u nameri da sebi pribavi protivpravnu imovinsku korist, a u drugu grupu, svi oni delikti koje izvršilac preduzima da bi ostvario protivpravnu imovinsku korist ne za sebe lično, već za svoju privrednu organizaciju ili za drugu privrednu ili društvenu organizaciju ili za političkoteritorijalnu jedinicu. Prva grupa delikata nosi pretežno odlike klasičnog kriminaliteta, tj. kriminaliteta koji nije posebno specifičan za naše društveno uređenje. Za drugu grupu delikata međutim, moglo bi se reći da umnogome nosi specifičnosti koje su karakteristične za ovaj prelazni period... Mnogi od ovih delikata doduše poznati su i drugim društvenim uređenjima te nisu apsolutno novi, ali mi kažemo da su specifični za nas jer ih vrše socijalistička preduzeća i odgovorna lica u tim preduzećima".³⁰

Štaviše ova podela ukazuje na to da bi se privredni kriminalitet još tačnije mogao podeliti na tri pa čak i četiri grupe i to tako što se za treću grupu delikata smatraju oni kod kojih se teži ostvarivanju protivpravne imovinske koristi za političkoteritorijalnu jedinicu odnosno za društveno-političku zajednicu. Takvi delikti su retki i, mada oni postoje, obično se smatra da treba da podležu samo društvenoj i političkoj odgovornosti. Međutim, pošto oni postoje i imaju neke posebne odlike, nova podela bi obuhvatila: prvo, grupu delikata izvršenih u cilju pribavljanja protivpravne imovinske koristi za sebe lično ili neko drugo fizičko lice, drugo, za određenu privrednu ili društvenu organizaciju, treće, za društveno-političku zajednicu, i četvrto, grupa delikata u vidu raznih nesavesnosti i štetočinstva. Naravno da bi sve tri grupe mogle da se podele na po dve podgrupe, prema tome da li se korist pribavlja sebi ili drugom, svojoj ili tuđoj organizaciji ili zajednici. Kod takve podele moglo bi i da se smatra da postoji svega sedam grupa privrednih delikata.

U vezi sa oblicima privrednog kriminaliteta možemo reći da privredni kriminalitet, kao i neke druge vrste kriminaliteta koje kvalifikujemo kao „moderne“, teži skrivenim formama. On se najčešće pojavljuje u graničnim oblastima između dozvoljenih i nedozvoljenih postupaka, a čisti slučajevi privrednog kriminaliteta relativno su retki. To važi kako za druge savremene države, tako i za Jugoslaviju.

Primere nekih oblika privrednog kriminaliteta u prelaznom periodu od kapitalizma ka socijalizmu pominje profesor Milutinović u svojoj „Kriminologiji“ i to pored ostalog: „zaobilaženje i vešto izigravanje zakonskih normi, izbegavanje izvršavanja obaveza prema zajednici, metačno prikazivanje i evidentiranje prihoda sa neistinitim bilansima, obezbeđenje

²⁹ M. Đorđević: Sistem privrednih delikata, str. 527.

³⁰ Dr Dragomir Davidović: Privredni kriminalitet i uloga društvene kontrole u njegovom suzbijanju, str. 44, Institut za kriminološka i kriminalistička istraživanja, Beograd 1965 (136).

posebnih privilegija u formi stvaranja što većeg platnog fonda, iz koga se vrše neopravdana i preterana magnađivanja i povećanja plata, davanje međusobnih poklona i nagrada, nabijanje cena pomoću raznih „socijalističkih posrednika“, rasipništvo u obliku reprezentacija, banketa, preteranog luksuza, zahteva za „kulturnim izgledom“ i sl., nastojanje da se obezbedi za pojedino preduzeće monopolni položaj na tržištu i sklapanje ugovora u cilju postizanja toga monopolizma, nelojalna konkurencija između raznih privrednih organizacija u cilju sticanja neopravdane zarade i profita itd.”³¹

Profesor Kobe navodi da „treba imati u vidu da su veoma nepotpuni podaci o fenomenologiji negativnih pojava na području privrede“, ali na primer „očita je, međutim, promena u predmetu nedozvoljene trgovine koji se ne javlja više samo u obliku sitnih potrošnih dobara koja su preovlađivala u godinama mestašice. Kao predmeti takvog delovanja se sve više pojavljuju takvi industrijski predmeti kao što su mašine, reprodukcioni materijali, mašine za domaćinstvo, automobili, poljoprivredne mašine, pa čak i mašine za građevinarstvo“. Značajne su i sfere spoljnotrgovinska i devizna, a trebalo bi izvršiti i tačnije analize da se utvrdi da li na frontu privrednog kriminaliteta postoji „zaokret sa privatnog u društveni sektor“.³²

U temeljnom relativno skonašnjem prikazu privrednog kriminaliteta u SR Srbiji Milorad Gavrilović izneo je da se pojavljuju novi oblici privrednog kriminaliteta. Vršni se korumpiranje iz raznih osnova. Fiktivnim ugovorima o delu prikrivaju se razne zloupotrebe i sumnjive isplate. Vršni se nedopuštena trgovina stranom valutom, uslovljavanje davanja građevinskog izvođačkog posla angažovanjem preporučenih spoljnih saradnika, fiktivni ugovori o građenju sa privatnim licima radi jevtinije nabavke materijala, zloupotrebe u stambenom zadrugarstvu, nazna prekonačenja u oblasti privatnog zanatstva i ugostiteljstva, itd.³³

Uzroci privrednog kriminaliteta u Jugoslaviji veoma su različiti i njihovo izlaganje zahtevalo bi znatno više vremena i prostora nego što im ovde možemo posvetiti. Ukratko ćemo samo reći da i na privredni kriminalitet utiče ceo onaj splet uzroka i uslova koji može dovoditi i do izvršenja izvesnih drugih krivičnih dela. Neki od tih uzroka biće kasnije pomenuti kod kriminalnopolitičkih izlaganja o otklanjanju uzroka. Ali ima i uzroka koji se pretežno odnose baš na privredni kriminalitet. Izvesni među opštijim uslovima su dosta specifični za jugoslovenski privredni kriminalitet. Oni su sadržani u upravljanju opštedruštvenim sredstvima od strane užih grupa kakve su radni kolektivi, zatim u decentralizaciji privrede, samostalnosti preduzeća i konkurenciji koja vlada između pojedinih radnih organizacija ili čak između društveno-političkih zajednica, a takođe i u načinu na koji sami članovi radnog kolektiva raspodeljuju svoje lične dohotke.

Međutim, postoji još niz drugih neposrednijih uzroka i uslova privrednog kriminaliteta, pa se pored ostalih navode i sledeći: nedostatak

³¹ Milutinović: Kriminologija, str. 242.

³² Kobe: Privredna krivična dela . . ., str. 550—551.

³³ Milorad Gavrilović: Kriminal u privredi na području SR Srbije, str. 363—365, JRKKP br. 2/1970 (358—368).

kontrole privrednog poslovanja, slabosti inventarisanja u privredi, neodgovoran odnos organa radničkog samoupravljanja u zaštiti društvene imovine, nedovoljno proveravanje moralnih, stručnih i drugih osobina lica koja se postavljaju na odgovorna mesta u privrednim organizacijama, nemarnost i aljkavost u radu, nedovoljna aktivnost političkih i društvenih organizacija u borbi protiv kriminaliteta, itd.³⁴

Sem ovih uznoka i uslova koji omogućavaju kriminalne delatnosti preduzete u nameri da se za sebe pribavi protivpravna korist, postoje i drugi uslovi specifični za one oblike kriminalne delatnosti za koje smo rekli da se ne vrše za ličnu korist, nego u korist svoje ili druge privredne ili društvene organizacije ili političko-teritorijalne jedinice odnosno društveno-političke zajednice. Pominju se: pojava lokalizma, nedovoljno poštovanje zakonskih propisa, odsustvo krivičnog gonjenja, slabost lokalnih društvenih snaga u borbi protiv ovog kriminaliteta, itd.³⁵

VI. KAZNENOPRAVNE MERE PROTIV PRIVREDNOG KRIMINALITETA

Iz onoga što je napred izloženo vidi se da privredni kriminalitet u našoj zemlji ima osobine koje kriminalitet ima i u drugim zemljama, ali da ima i osobine koje su specifične za jugoslovensko društvo i njegove institucije. Stoga se i za zaštitu od privrednog kriminaliteta može reći da se ona pre svega kreće u okvirima u kojima se takva zaštita vrši uopšte protiv kriminaliteta, ali da postoje i odgovarajuće specifičnosti.

Uobičajena zaštita protiv privrednog kriminaliteta sprovodi se s jedne strane menama krivičnopravne prevencije i represije, a s druge strane raznim širim društvenim merama. Mere krivičnopravno represije suštinski su slične ovakvim merama u drugim zemljama uz odgovarajuće razlike u zakonodavstvima. Naše zakonodavstvo u oblasti privrednog kriminaliteta bilo je podložno promenama nešto češćim nego u drugim oblastima gde su odnosi kaznenopravno regulisani. Strogost kažnjavanja za privredne delikte koja je postojala u prvim godinama posle rata, već odavno je ublažena i kazne su slične kao za druga krivična dela. Sem novčane kazne, koja se primenjuje kako za privredna krivična dela, tako i za privredne prestupe i privredne prekršaje, za krivična dela izriču se i kazne lišenja slobode (zatvor i strogi zatvor) maksimalno do 3 ili 5 godina, a za teška privredna krivična dela do 10 godina. Ako izuzmemo krivična dela koja nisu čisto privredna (na pr. razbojništvo) tada je najteža kazna predviđena za pljačku (čl. 255 KZ). To je teži oblik nekih krivičnih dela za koji se predviđa strogi zatvor do 15 godina, a izuzetno čak 20 godina. Za privredne prestupe ne predviđa se kazna zatvora, nego je novčana kazna jedina vrsta kazne. Propisi o prekršajima poznaju sem novčane kazne i kaznu zatvora, ali nije uobičajeno da se zatvor primenjuje za one prekršaje koje mi u ovome tekstu nazivamo privrednim.

³⁴ Davidović: Privredni kriminalitet i uloga društvene kontrole u njegovom suzbijanju, str. 58—62.

³⁵ Davidović: Privredni kriminalitet . . . , str. 58—62.

Iz analiza kaznene politike izvršenih na osnovu materijala o krivičnim delima iz SR Srbije u periodu od 1965. do 1969. godine vidi se da je odnos pravosnažnih osuđujućih presuda 82% prema 18% oslobođajućih, što je blisko opštem, prosečnom odnosu između tih dveju vrsta pravosnažnih sudskih odluka i pokazuje da nije bilo izuzetnog pre nagljivanja kod pokretanja krivičnog postupka zbog privrednih krivičnih dela. Dalje se iz publikovanih podataka vidi da je kao glavna kazna u poslednje vreme strogi zatvor izrican u 18% slučajeva, zatvor u 79%, novčana kazna u 3% slučajeva, a u okviru svake od ovih kazni zapažena je tendencija približavanja minimumu te vrste kazne. Sporedne kazne, a to mogu biti novčana kazna i konfiskacija imovine, izricane su vrlo retko. Procenat uslovnih osuda (kod zatvora i novčane kazne) bio je 49,7%. Među izvršiocima privrednih krivičnih dela nije bilo više povratnika nego kod drugih krivičnih dela, niti se uopšte može reći da ih je bilo mnogo. Sem toga, kao što je već bilo prikazano, privredni kriminalitet nalazi se u opadanju, pa se iz svega toga može zaključiti da se i relativno blaga kaznena politika pokazala kao odgovarajuća i dovoljna.³⁶ Ipak se u toku poslednje godine, verovatno pod uticajem javnog mnjenja i neslaganja privrednih i radnih organizacija, kaznena politika sudova počela kod nekih težih krivičnih dela, uključujući i privredna, da kreće u pravcu njenog pooštrenja.³⁷

Osim kazni prema izvršiocima privrednih krivičnih dela može da se primeni nekoliko mera bezbednosti, ali bi prirodi ove grupe krivičnih dela najviše odgovarale mera zabrane bavljenja određenim zanimanjem iz čl. 61b KZ i mera oduzimanja imovinske koristi iz čl. 62a KZ. Primena prve od ovih dveju mera, koja je u početku perioda 1965—1969. registrovana u 23% slučajeva, tako je opala da je zabrana bavljenja određenim zanimanjem na kraju perioda primenjena samo u 9,2% slučajeva. Mera oduzimanja imovinske koristi primenjena je samo u 3—5% slučajeva, ali to, retkost primene mera bezbednosti, uprkos suprotnih mišljenja, izgleda da nisu škodile efikasnosti kaznene politike.³⁸

O određivanju pravnih posledica osude za privredna krivična dela nemamo dovoljno podataka, ali osuda za određena privredna krivična dela može povući i izvesne pravne posledice osude po čl. 37a KZ. To na primer mogu biti prestanak vršenja izbornih funkcija u radnim ili drugim organizacijama, prestanak radnog odnosa, zabrana vršenja izdavačke delatnosti, zabrana vršenja određenih poslova u radnim i drugim organizacijama, itd.

Prema podacima sa kojima se raspolaže, a koristeći se donekle i analogijom za privredne prestupe i prekršaje za koje ima manje podataka i unoseći izvesnu rezervu u vezi sa tamnim brojem privrednog kriminaliteta, može se zaključiti da sistem kaznenopravnih mera prema izvršiocima sve tri vrste privrednih delikata odgovara potrebama suzbijanja privrednog kriminaliteta (a eventualno bi se još mogla uvesti kaznena odgovornost kolektivnih organa).³⁹

³⁶ Sergej Grivcov: Kaznena politika za krivična dela protiv privrede, društvene imovine i službene dužnosti, str. 370—372, 374, JRKKP br. 2/1970 (369—375).

³⁷ Gavrilović: Kriminal u privredi na području SR Srbije, str. 367.

³⁸ Grivcov: Kaznena politika za krivična dela protiv privrede..., str. 373.

³⁹ Dr Miroslav Đorđević: Kaznena odgovornost kolektivnih organa za pojave nezakonitosti i kriminaliteta u privredi, str. 340, JRKKP br. 2/1970. (340—345).

VII. OSTALE DRUŠTVENE MERE SPREČAVANJA PRIVREDNOG KRIMINALITETA

Privredni kriminalitet, kao mi druge vrste kriminalnog pomašanja, ne suzbija se samo kaznenopravnim merama, nego i nizom drugih društvenih aktivnosti. Na suzbijanje privrednih deliktata, kao i na suzbijanje drugih vrsta kriminalnih radnji, utiču pre svega nazne društvene i privredne mere kojima se makar i delimično umanjuje dejstvo kriminogenih faktora. Svakako da i usavršavanje ranije opisanih elemenata našeg socijalističkog privrednog sistema može i treba da doprinese suzbijanju privrednog kriminaliteta. Raspoloživi podaci pokazuju da je tokom poslednjih godina razvijanje tih elemenata pokazalo bolje rezultate nego pre toga naglašenije kaznenopravne mere. Sem toga, među širim društvenim merama treba spomenuti još nekoliko koje mogu uticati na smanjenje ili otklanjanje privrednog kriminaliteta. To bi bili: privredna stabilnost, podizanje životnog standarda, rešavanje stambenih problema, zaposlenost, adekvatna profesionalna orijentacija, vaspitanje, školovanje i obrazovanje, organizacija korišćenja slobodnog vremena, pravilna upotreba sredstava masovne kulture, stabilizacija porodice, delovanje raznih društvenih organizacija i institucija, medicinska i druga savetodavna pomoć, itd.

U dosadašnjim raspravama o privrednom kriminalitetu uglavnom su isticane one mere kojima se neposredno utiče na suzbijanje samog privrednog kriminaliteta. Težište takvog neposrednog delovanja stavljamo je na zaštitu društvene imovine, te je govoreno da zaštita društvene imovine treba da se modernizuje i prilagodi samoupravnoj organizaciji.⁴⁰ Samozaštita radnih organizacija bila bi osnovni metod prevencije privrednog kriminaliteta, a za uspešnu realizaciju društvene samozaštite trebalo bi preispitati samoupravna normativna akta, našu unutrašnju kontrolu, probleme vezane za zaštitu poslovne i službene tajne, organizaciju poslovanja u vezi sa proizvodnjom i prometom proizvodnih dobara, tehničku zaštitu pri radu i fizičko obezbeđenje društvene imovine.⁴¹

U pogledu suzbijanja nezakonitosti i kriminaliteta u privredi naročito mnogo se očekivalo i očekuje od poboljšanja unutrašnje i spoljne kontrole u radnim organizacijama. „Sistem društvenog samoupravljanja mora imati u sebi utkane mehanizme, kako interne, tako i eksterne kontrole”... „Organi interne društvene kontrole mogu uspešno zaštititi društvenu imovinu od napada pojedinaca koji dolaze bilo spolja, bilo iznutra, ali se od njih ne može, na današnjem stupnju našeg razvika, očekivati da zaštićuju i interese građana, koje, svojim poslovanjem, ugrožava privredna organizacija. To bi bio zadatak organa eksterne društvene kontrole.”⁴²

Sva ova mišljenja o raznim merama protiv privrednog kriminaliteta osnovana su. Opravdano je poklanjanje poverenja društvenoj kontroli.

⁴⁰ Zaključci Savetovanja o problemima kriminaliteta u privredi, JRKKP br. 4/1969, str. 593—595.

⁴¹ Dr Dušan Cotič: Samozaštita radnih organizacija, osnovni metod prevencije privrednog kriminaliteta, str. 333 i 339, JRKKP br. 2/1970 (333—339).

⁴² Dr Dragomir Davidović: Unutrašnja i spoljna kontrola i suzbijanje nezakonitosti i kriminaliteta u privredi, str. 296 i 302, JRKKP br. 2/1970. (296—307).

Još opravdanije su preporuke da se dalje razvija samozaštita radnih organizacija, da se upotpunjavaju propisi, da se kadrovi stručno osposobljavaju i da se vrše odgovarajuća proučavanja, te da se tako otkloni nesklad između stepena razvoja društvene imovine i sistema njene zaštite, koji za sada ne prati ovaj razvoj.⁴³ Nije bezrazložno ni podvlačenje značaja ekonomskih i političkih mera u procesu samoupravnog odlučivanja.⁴⁴

Međutim, iako privrednog kriminaliteta tokom poslednjih godina ima sve manje i iako ga sudovi i drugi organi krivičnog gonjenja uspešno suzbijaju, potrebno je da odgovorimo na pitanje čemu bi poslužile ili služile te skupe i mnogobrojne predložene mere, stručna savetovanja, konferisanja i istraživački projekti. Odgovor samo dosta proizvoljno možemo izvoditi iz tamnog broja privrednog kriminaliteta i pozivati se na neotkrivene tj. nepoznate privredne delikte. Razlog postojeće zabrinutosti delimično ćemo naći u opštoj težnji društva da suzbija sve oblike kriminaliteta, u potrebi da se privredni sistem i društvena svojina posebno zaštite, u prikrivenosti i „podmuklosti” privrednog kriminaliteta, u velikoj šteti koju ponekad samo jedno jedino privredno krivično delo ili privredni prestup mogu da prouzrokuju, itd. Ali izgleda da postoji i jedan vrlo važan razlog zabrinutosti kome se samo ponekad pokloni odgovarajuća pažnja. To je postojanje delatnosti u privrednom poslovanju koje se nalaze negde između kriminalnih i dozvoljenih aktivnosti.

Za ovakve granične aktivnosti vlada mišljenje da su dosta rasprostranjene, da ima raznih oblika korupcije prikrivenih spoljnom zakonitom formom i da bi to bio neki naš domaći „kriminalitet belog okovratnika”, te je dosta verovatno da ovakvih pojava ima možda i više nego na primer privrednih krivičnih dela. Ali pošto ovakve delatnosti ponekad i nisu kažnjive, pošto se teško otkrivaju, pošto postoje nazne mogućnosti zamagljivanja i opravdavanja, pošto se teško dokazuju, pošto po pravilu imaju zakonitu spoljnu formu i pošto bi oštrij prgon zbog ovakvih radnji lako mogao da izazove osude nevinih lica, protiv njih se je veoma teško boriti, iako one ugrožavaju privredni sistem i rađaju teže oblike antidruštvenih delatnosti, pa i privredni kriminalitet.

Efikasno bi protiv ovakvih štetnih nekriminalnih ili kriminalnih delatnosti moglo da deluje razvijanje svesti i morala kod ljudi do tako visokog stupnja da izvršioци ovih štetnih radnji protiv privrednog sistema ostanu izolovani. Tako onda ni ove štetne nekriminalne delatnosti ne bi vršile svoj zaradni uticaj u pravcu razvika privrednog kriminaliteta.

Stoga se može reći da su u pravu oni koji, sem napred navedenih krivičnopравниh, kontrolnih, samozaštitnih i drugih sličnih mera, traže i veće isticanje načela savesnosti i poštenja, dobrih poslovnih običaja i poštovanja dobrog privrednika.⁴⁵ A iako se pridružimo shvatanju da mi još „nemamo adekvatnu vrednosnu strukturu na moralnom nivou koja bi obezbeđivala nesmetano odvijanje samoupravnih procesa i blokirala de-

⁴³ Dragutin Papeš: Društveno-preventivne mjere za sprečavanje privrednog kriminaliteta, str. 568, 585—587, JRKKP br. 4/1969 (567—588).

⁴⁴ Dr Velizar N. Najman: Shvatanja privrednog kriminaliteta s obzirom na savremene uslove privredivanja, str. 590, JRKKP br. 4/1969 (589—592).

⁴⁵ Dr Vlada Jovanović i Dr Predrag Šulejić: Povrede zakona i poslovnog morala (od strane privrednih organizacija) u prometu robe i usluga u uslovima delovanja samoupravnog sistema, str. 278, JRKKP br. 2/1970 (278—295).

vijantna ponašanja kojima se sistem ugrožava",⁴⁶ možemo da zaključimo da će dalje razvijanje morala u našem društvu biti jedno od vrlo efikasnih sredstava za suzbijanje privrednog kriminaliteta i njemu srodnih štetnih delatnosti.

Dr Mihajlo M. Aćimović,
docent

LA DELINQUANCE ECONOMIQUE ET SA PREVENTION

(Résumé)

L'article est consacré au problème de délinquance économique et de sa prévention en Yougoslavie. Le concept de délinquance économique est défini au moyen de celui d'acte économique criminel: c'est l'acte criminel commis par l'activité économique, dirigé en dernière analyse contre le système économique et son fonctionnement correct. La Yougoslavie est un pays socialiste, ce qui veut dire, en premier lieu, que son système socio-économique repose sur la propriété sociale des moyens de production, tandis que le traitement du problème de délinquance économique indique les problèmes correspondants dans d'autres pays.

Le développement yougoslave après la guerre peut être divisé en trois périodes: premièrement, la période immédiatement après la guerre, qui embrasse les années de reconstruction économique du pays et d'édification de l'appareil du pouvoir du nouvel Etat, deuxièmement, la période d'intervention administrativo-révolutionnaire et politique de l'Etat et, troisièmement, la période d'autogestion ouvrière et sociale et de démocratie socialiste. La législation pénale, qui changeait selon les périodes, fait ressortir, pour l'essentiel, les formes de délinquance économique dans les périodes respectives, tandis que la conclusion se dégage des données statistiques que la tendance à la baisse de cette sorte de délinquance se fait sentir ces dernières années.

Les caractéristiques essentielles du système économique yougoslave sont: la propriété sociale des moyens de production, l'autogestion des producteurs dans l'économie, l'orientation planifiée du développement économique, le caractère socialiste de marché de l'économie, et la répartition du revenu en fonction du travail fourni. Certains de ces éléments essentiels du système économique risquent d'être menacés par la délinquance économique et, étant donné leur interdépendance, la mise en péril de l'un d'entre eux entraîne des conséquences nuisibles pour les autres.

D'après la législation yougoslave, il existe trois catégories de délits économiques: les actes économiques criminels, les délits économiques et les infractions économiques. Comme il est difficile de préciser quelles activités doivent être rangées dans la délinquance économique, le mieux sera, pour les besoins d'ordre pratique, d'accepter la délimitation de la statistique judiciaire officielle. Ce qui caractérise le plus le système social et économique yougoslave, ce sont les infractions économiques dont peuvent être responsables non seulement les personnes physiques, mais aussi les collectivités dans leur ensemble — personnes morales. En plus de la division de la délinquance selon les formes des délits prévues par la loi, les délits économiques peuvent être divisés en ceux commis par l'exécutant pour s'assurer un avantage matériel illégal, et ceux commis pour assurer un avantage matériel illégal en faveur de son organisation économique ou au profit d'une autre organisation économique, sociale

⁴⁶ Dr Jugoslav Stanković: Moral kao normativni izraz samoupravnog regulisanja odgovornosti, str. 261, JRRKP br. 2/1970 (253—262).

ou communauté politico-territoriale, tandis que le délinquance économique peut être divisée aussi selon d'autres formes.

Les causes de la délinquance économique peuvent être identiques à celles des autres sortes de délinquance, mais certaines causes, précisées dans l'article, influent particulièrement sur la délinquance économique.

La protection contre la délinquance économique est assurée tant par les mesures usuelles prises contre les autres sortes de criminalité que par des mesures spéciales. La protection habituelle contre la délinquance économique consiste, d'une part, dans les mesures de prévention et de répression pénale et, d'autre part, dans des mesures sociales plus larges. L'auteur présente dans son article les sanctions appliquées envers les auteurs des délits économiques, ainsi que la politique pénitentiaire des tribunaux dans la période 1965—1969. Il expose également diverses mesures sociales, économiques, de contrôle, d'autoprotection et autres pour prévenir la délinquance économique, soulignant notamment l'importance du développement de la morale pour la prévention de la délinquance économique et des autres activités nuisibles apparentées.